

מבט על, גיליון 1485, 9 ביוני 2021

העלויות הכלכליות של מבצע "שומר החומות"

מנואל טרכטנברג ותומר פדלון

כמו בסבבי לחימה קודמים מול חמאס, גם ל"שומר החומות" נלוו שלושה סוגי עלויות כלכליות: הצבאית הישירה, הפגיעה בפעילות המשק, ונזקי רכוש כתוצאה מירי הרקטות מרצועת עזה. מוקדם לקבוע את מלוא היקפן של עלויות אלה, שכן את חלקן קשה לאמוד, ובנוסף, לגורמים האמונים על עריכת אומדנים אלה, קרי משרד הביטחון מחד גיסא ומשרד האוצר מאידך גיסא, יש מן הסתם אינטרסים סותרים. עם זאת, ניתן להעריך כבר עכשיו כי, על אף העצימות הגבוהה של "שומר החומות", העלויות הכלכליות שלו יהיו נמוכות משמעותית מאלה של הסבב שקדם לו – "צוק איתן": "שומר החומות" ארך רק 11 יום, הוא התבסס על לחימה אווירית ללא כניסה קרקעית, המשק רכש במהלך משבר הקורונה יכולת לעבור במהירות וביעילות משגרה לחירום וכן ל"עבודה מרחוק" – כל אלה בין הגורמים האמורים להנמיך את עלויות המבצע. עם זאת, הפגיעה הקשה בתדמיתה של ישראל עקב פעילותה ברצועה עלולה לגבות מחירים כלכליים ניכרים בעתיד, ועל כן ב"מערכה על התודעה" יש לקחת בחשבון לא את הפן המדיני בלבד אלא גם את הפן הכלכלי.

מבצע "שומר החומות" התרחש בשעה שהמשק הישראלי מצוי בעיצומו של תהליך התאוששות ממשבר הקורונה, שהוביל להתכווצות התוצר, לגידול ניכר בגירעון ולקפיצה בחוב הלאומי. מחד גיסא, הניסיון שנצבר בזמן משבר הקורונה תרם להמשך הפעילות הכלכלית גם בעת ירי מסיבי על העורף האזרחי של מדינת ישראל. מאידך גיסא, המבצע הצבאי גרר צמצום בפעילות המשקית, בדומה למה שאירע עקב הסגרים במהלך משבר הקורונה והותיר שאלות רבות בנוגע לעלויות הנרחבות של המבצע הצבאי וכן השלכותיו הכלכליות לאחר תום המבצע.

העלויות הכלכליות של המבצע מורכבות משלושה רכיבים עיקריים: העלויות הצבאיות הישירות של הלחימה, הפגיעה בפעילות המשקית, והנזק לעורף. הסעיף הראשון בא לידי ביטוי במחירי החימושים שצה"ל השתמש בהם (ביניהם טילי יירוט, חימושים מדויקים ופגזי ארטילריה), בעלות הפעלת הפלטפורמות השונות (כגון מטוסי קרב, טנקים, נמרים), ובעלות של גיוס והפעלת כוחות סדירים ומילואים. העלות למשק כוללת אבדן ימי עבודה, סגירה או פעילות חלקית של מפעלים ושל בתי מסחר, וירידת ביקושים. לבסוף, הנזק שנגרם לרכוש, בעיקר מבנים ומכוניות, בשל מטחי הרקטות על ערי ישראל, אשר מזכה את הנפגעים בפיצויים מטעם המדינה. לאלה יש להוסיף הפעם את הנזק שנגרם גם לרכוש פרטי וגם לציבורי כתוצאה מההתפרעויות בערים המעורבות.

כדי להדגים זאת, נציין שלפי הכלכלן הראשי במשרד האוצר, במבצע "צוק איתן" עלות הלחימה הסתכמה בכ-7 מיליארד שקלים, כאשר העלות למשק והפיצויים בשל הפגיעה בעורף הוסיפו עוד כ-1.7 מיליארד שקלים, ובסה"כ כ-8.7 מיליארד שקלים. מוקדם לערוך אומדן מדויק של עלויות "שומר החומות", שכן חישוב כל אחד מהרכיבים לוקח זמן, וחלקם עשויים להתברר רק כעבור שבועות ואף חודשים. אולם, סבבי לחימה קודמים מול חמאס וארגונים אחרים ברצועת עזה

יכולים לספק בסיס טוב להערכה ראשונית, תוך הדגשת ההבדלים הבולטים בין מבצע זה לבין קודמיו.

ההבדל הראשון הוא באורך המבצע ובעצימות שלו: "צוק איתן" נמשך למעלה מ-50 ימים, ולעומתו "שומר החומות" הסתיים לאחר 11 ימים בלבד, כאשר צה"ל הצליח בפרק זמן זה להנחית על מטרות ברצועת עזה כמות דומה של אש, ומכאן שההפצצות היו אינטנסיביות **פי חמש** לעומת "צוק איתן". חמאס מצדו, ולצידו הג'יהאד האסלאמי, שיגרו לעבר ישראל כ-4,360 רקטות ופצמ"רים (כאלף לא חצו את גבול הרצועה), כמספר השיגורים במהלך הלחימה ב"צוק איתן".

ההבדל השני נוגע להרחבת טווח האזורים שהוכרו בהם "מצב מיוחד" בעורף ל-80 ק"מ מרצועת עזה, לעומת 40 ק"מ במהלך "צוק איתן". המשמעות היא פגיעה גדולה בהרבה בפעילות המשק, בפרט משום שהרחבת הטווח כללה גם את אזור המרכז, בו מרוכז חלק ניכר מכלל הפעילות המשקית בישראל. מאידך גיסא, משכו הקצר יחסית של המבצע פיצתה במידה רבה על כך.

ההבדל השלישי, וקרוב לוודאי המשמעותי ביותר, הוא המהומות שפרצו בערים היהודיות-ערביות המעורבות בישראל, בפרט בימי המבצע הראשונים, אשר הסבו נזק רב לרכוש, כמו גם פגיעות בנפש. היקף הנזק הכלכלי שנגרם כתוצאה מהאירועים האלימים יתברר רק בהמשך: בין היתר, עולה תהיה לגבי נכונותן של קהילות יהודיות וערביות לשוב לעבוד ולסחור זו עם זו, או שמא החשש והחשדנות ההדדיים ייפגעו לאורך זמן במרקם העדין של החיים המשותפים.

חישוב רכיבי העלויות, על פי הידוע כיום:

- העלות הצבאית הישירה:** אחד הקשיים בהערכת עלויות אלו הינו חילוקי הדעות שמתגלים בהקשר זה כל פעם מחדש בין משרד הביטחון לבין משרד האוצר, מסיבות מובנות. כך, הערכת משרד הביטחון את עלות "צוק איתן" הייתה כ-9 מיליארד שקלים, בעוד שהאוצר הציג חישוב של כ-6.5 מיליארד שקלים. לבסוף, הסכום שנקבע הינו כ-7 מיליארד שקלים. למרות זאת, אפשר להעריך את עלות הלחימה לפי העלויות העיקריות, לרבות עלות יום לחימה אווירית במבצע "צוק איתן" (סדר גודל של 80 – 120 מיליון שקל) ועלות טיל יירוט טמיר של כיפת ברזל (סדר גודל של 50 אלף דולר ליחידה). מאחר ו"שומר החומות" היה אינטנסיבי יותר, סביר להניח כי עלות יום לחימה אווירית הוא יקר פי שניים מאשר עלות יום לחימה ב"צוק איתן". עם זאת, משך "שומר החומות" והתבססותו על הלחימה האווירית צפויות להוזיל את העלות הצבאית הישירה לסדרי גודל של כ-4-5 מיליארד שקלים.
- נזקי רכוש כתוצאה משיגורי הרקטות על ישראל:** ב"צוק איתן", מספר התביעות על נזקים ישירים עמד על 4,600 והיקף הפיצוי בגין תביעות אלו הסתכם בכ-200 מיליון שקלים, כלומר כ-44 אלף שקל בממוצע לתביעה. לפי הודעת רשות המיסים, עם סיום "שומר החומות" הוגשו 5,245 תביעות לקרן הפיצויים בגין נזקים ישירים. קרוב לוודאי שהפעם הנזקים יהיו חמורים יותר בשל יכולת הנזק הגבוהה יותר של השיגורים מהרצועה, ועל כן סביר שהתביעה הממוצעת תהיה גבוהה יותר – כהערכה ראשונית, נניח שתהיה 60 אלף שקלים. מכאן שאומדן היקף הפיצויים מגיע לכ- **315 מיליון שקלים** (60,000 X 5,245).

3. **הפגיעה בפעילות המשק:** על פי חישובים ראשוניים של אגף הכלכלה של התאחדות התעשיינים, העלות הכלכלית בגין הפגיעה בפעילות המשק במהלך המבצע מסתכמת בכ- **1.2 מיליארד שקלים**. האומדן מבוסס בעיקר על אובדן ימי עבודה של כשליש מהמועסקים במרחב הדרום, בעוד שמוערך כי במהלך הלחימה צומצמו ימי העבודה במרכז ב-10 אחוזים בלבד. כלומר: המרחק מהרצועה התגלה קריטי במובן זה. מכאן שרכיב העלות נמוך הפעם ב-20 אחוזים מהמקביל לו ב"צוק איתן" (1.5 מיליארד שקלים). שאלה נוספת בהקשר זה נוגעת לירידה בביקושים במהלך המבצע, והפגיעה בפעילות המשקית כתוצאה מכך. הניסיון ממבצעים קודמים מראה כי משקי הבית מגבירים את הביקושים לאחר סבבים צבאיים, וכך מפצים במידה רבה על האבדן הראשוני. אין אנו יודעים בשלב זה אם כך יהיה גם בשבועות ובחודשים הקרובים, כאשר הפעם מתווספת כאמור גלישת העימות לזירה הפנימית.

עימות בעצימות גבוהה בשילוב הבעירה בזירה הפנימית הינו בעל פוטנציאל להגדלת העלויות. אולם, אין ספק כי משכו הקצר יחסית של "שומר החומות" תרם רבות לצמצום העלות המשקית לעומת עלות "צוק איתן". לכך יש להוסיף את הגורמים הייחודיים, שסייעו למשק לעבור משיגרה לחרום ובחזרה בקלות רבה יותר:

- **"חזרה הגנרלית" משנת הקורונה -** בניגוד לסבבי לחימה קודמים, ב"שומר החומות" המשק סיגל במהירות דפוסי עבודה שנרכשו בזמן משבר הקורונה ובעיקר עבודה מהבית, ולכן סקטורים רבים כמעט לא נפגעו. בפרט מזערית הייתה הפגיעה בסקטור ההייטק, האחראי ל-52 אחוזים מהייצוא הישראלי. להפחתת עלויות תרמה גם יכולתה של מערכת החינוך להתאים את עצמה במהירות שיא ללמידה מקוונת, בהסתמך על הניסיון שנצבר במהלך משבר הקורונה. כך נמנעה השבתה מלאה, שהייתה מייקרת את המבצע כתוצאה מפגיעה נרחבת בימי עבודה של הורים לילדים.
- **גיוס מילואים מצומצם -** העלות היומית של חייל מילואים הינה מעל ל-500 שקלים. ב"שומר החומות" גיוס המילואים היה מוגבל מאוד (פחות מ-10 אלפים חיילי מילואים) והמבצע היה קצר יחסית, ולכן עלות זאת הייתה נמוכה מאוד - הרבה פחות מאשר ב"צוק איתן", אשר במהלכו גויסו כ-40 אלף חיילי מילואים לפרקי זמן ארוכים.
- **השבתת המשק רק בחצי מימי הלחימה -** במהלך היומיים הראשוניים של הלחימה המגבלות על המשק לא היו משמעותיות ובטווח של 80 ק"מ מרצועת עזה לא נרשמו היעדרויות רבות ממקומות העבודה. כמו כן, בחלק מימי המבצע - חג השבועות, שנמשך ארבעה ימים - פעילות המשק הייתה אמורה להיות מוגבלת ממילא.
- **הסתגלות ומיגון מפעלים -** על סמך ניסיון שנצבר במהלך סבבי לחימה קודמים, רוב המפעלים הפועלים בסמוך לרצועת עזה אינם משותקים אלא ממוגנים ופועלים על פי דפוסים המאפשרים להמשיך לעבוד על אף שיגורי הרקטות לאזור.
- **תיירות -** ראשית, תיירות מהווה משקל קטן מאוד מהתוצר בישראל (סדר גודל של 2 אחוזים בלבד). שנית, כתוצאה ממשבר הקורונה לא מגיעים לישראל תיירים רבים ולכן הפגיעה בענף זה עקב "שומר החומות" היא מינורית, עד בלתי קיימת בטווח הקצר.

להשוואה, בדו"ח בנק ישראל לסיכום שנת 2014, שבה התחולל "צוק איתן", נכתב כי ההפסד שספג ענף התיירות כתוצאה מהמבצע הינו כ-2 מיליארד שקל.

ובנוסף, המשק הישראלי יכול לשאוב עידוד מהחוסן של שוק ההון הישראלי: בשנים האחרונות נרשמה מגמה בולטת שלפיה שוק ההון המקומי מושפע פחות מהתרחשויות בזירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני ויותר מהמתרחש בכלכלה הגלובלית. ב"שומר החומות" ניכר שוב כיצד הפגיעה במשק בזמן העימות לא השפיעה על שוק ההון המקומי, ואפילו המדדים המרכזיים עלו במקצת לעומת רמתם ערב המבצע. עם זאת, יש לסייג ולומר שהימשכות משמעותית של המבצע יכולה הייתה לפגוע גם בשוק ההון.

האמור מתייחס לעלויות הנגלות לעת עתה, אבל יש להניח ש"שומר החומות" יגרור עלויות נוספות בעתיד. כך לדוגמה, סוגיית המיגון של העורף, אשר חזרה לסדר היום הן בשל העובדה שאחוזים ניכרים מערים שבטוח האש, ובפרט אשקלון, אינם ממוגנים, והן מכיוון שיתכן שהמיגון הקיים לא אפקטיבי דיו. הערכה ראשונית של עלות מיגון מלא של אשקלון עומדת על כ-1.4 מיליארד שקלים, וכנראה שישוברים נוספים בסביבה יצטרכו להיכלל בחבילת מיגון תקציבית. סוגיה נוספת הינה הפגיעה בתדמיתה של ישראל ברחבי העולם: רשתות התקשורת הזרות והרשתות החברתיות הפיצו תמונות מגמתיות קשות של הלחימה, תוך הטחת האשמות כבדיות בישראל. אין בשלב זה אפשרות להעריך את הפגיעה הכלכלית כתוצאה מהשחרה תדמיתית של ישראל, הן מבחינת תיירות והן מבחינת השקעות ושווקים, אבל יש להניח שיהיו לכך מחירים. על כן, יש להיערך גם בחזית זאת – פעם אחר פעם ישראל נכשלת בהעברת תמונה מאוזנת יותר, הן של סיבות העומק לסבבי לחימה, והן של המתרחש בפועל במהלכם.